

פרישה מה פרושה?

מאת הרב נחום לאם

מדותיהם בעולם... כמאמר ורמיהו הנביא ע"ה מן יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי ואלכתי מאתם כי בולם מנאפים עצרת בוגדים... הרי שאיסור הפרשה ותיוג ההתחברות אינם מושגים עצמאיים. התחברות מתחברת רק כשהציבור מתנהג על פי התורה. הפרשה מן הציבור היא לפי הפסדה.

והנה בתלמוד וברמב"ם ושאר ראשונים וגם מוצאים שני ביטויים נפרדים בלתי מתחלפים של תענית הנה: פורש מן הציבור, ופורש מדרכי הציבור. כך למשל בגמרא תענית י"א ע"א: "הנה רבנן, בוסן שישראל שרויין בצער ופירש אחד מהן, באין שני מלאכי השרת שמלווין לו לאדם ומניחים לו ידיהם על ראשו ואומרים: פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראה בנחת הציבור". לעומת זה וגם לומדים במנהגין מ"ז ע"א: "תני רבי שמעון: יכול אפילו פירשו אבותיו מ"ד כ"ו הצבור יטמא (כלומר, שכן מותר לטמא לגוף אביו המת שפירש בחייו מדרכי הציבור) תלמוד לומר: בעמך בעושה מעשה עמו (כלומר, אב זה, כיון שפירש, לא עשה מעשה עם ישראל ולכן אסור לבן להטמא)". וגם במסכת שמחות פ"ב ה"י: "כל הפורש מדרכי הציבור אין מתעסקין עמו לכל דבר (כלומר, אין מטפלים בגופו כשמת, ואין מתאבלין עליו)... ושוחים ושמחים שנאבד שונא של מקום". שנאמר, הלא משאנין ד' אשנא וכו'". וכן ברמב"ם: "בהלכות תשובה (פ"ד ה"ב) מנה הפורש מן הציבור כאחד מחמשה אשר נעלו לפניו דרכי התשובה, ובהלכות תשובה (פ"ב ה"א) כתב: הפורש מדרכי הציבור... אין לו חלק לעולם הבא". מה התבדל בין פורש מן הציבור, ופורש מדרכי הציבור? פורש מן הציבור, מכיון כלפי הציבור כמות שהוא, דרכי הציבור, מכיון כלפי תוכנו, תרופתו של הציבור, הציבור מאידך, תחולך בדרכים שהתוו לפניו חז"ל ונביאיו, נאמר: "בכל דברך צוה ושמע וישב".

ליכות החריף שנתעורר בחוגים אורתודוקסיים באמריקה לרגל הצעת הרב דוד הולנדר, נשיא הסתדרות הרבנים, באספת ארץ ישראל באסלנטיק סיטי, להסתלק ממועצת בתי הכנסיות ו"חבר הרבנים דניו יורק", עוד לא שכן. חברי ההסתדרות ידונו בבעיה חמורה זו באספת השנתית בוושינגטון בעתיד הקרוב. מובטחני שלא יעלימו עין מפל השאלות החשובות העומדות על הפרק והדורשות תורן, מהתוצאות המעשיות של פילוג בכל רחבי יהדות אמריקה, ומכל הורמים במחשבת היהדות לשעבר המחייבים או השוללים את שיתוף הפעולה עם מוסדות בלתי-אורתודוקסיים.

לא ניכנס במאמר זה לתוך-תוכו של הענין המסובך. גם לא ניתן עצות ללא גדרשנו. הדרך שילך בה כותב הסורים האלה בתור אחד חברי הסתדרות הרבנים אינה מן הענין. נסתפק בכאן בניתוח טענה אחת הנשמעת מפל הצדדים: "אל תפרוש מן הציבור". כאילו כל הבעיות העומדות ברומי של עולם היהדות יכולות להפתר על-ידי חזרה על מאמר אחד כאילו היה סימפה פוליטית או גוססה מגית.

ראשי המדברים של הריפורמים והקונסרבטיבים היו ראשונים להעמיד את שאלת ההתבדלות על הענין של פרישה מן הציבור. רבי רפורט-אחד חזן חיוון קודר לאורתודוקסיה: עתיד הקראים עליהם וכל זה על שום שהם פורשים מן הציבור, רבו המוכיחים אשר ביקרו את האורתודוקסיה בשבט, וזמנאם ותקיעו על הסכנה הצפויה לכלל ישראל, ובפרט לאורתודוקסים עצמם. על שהרבנים החרדים פורשים מן הציבור, קול ענות אנכי שומע — ואין גני ודעים אם קול ענות גבורה או קול ענות חלושה, מנגד נשמעת טענה מעל דוכן הסתדרות הרבנים באסלנטיק סיטי, ש"ק"ם פרשו תחילה, הם היו הראשונים לפרוץ פרץ בחומת היהדות המסורתית. ברם אין טענה זו מספיקה, לא בכרונולוגיה, תלוי הדבר, מה

אורחותיך (מט"ז ג-י), כי ישרים דרכי השם וצדיקים

איכרת לנו מי התהליכי פרישה? סוף סוף הימים בבר

ולכו במ דרכים ישרים (הש"ס י"ד). ואכן שני הגדרים האלה מבוססים קווי-סוף על הגדרת המלה "ציבור" עצמה. לפי הגדרה אחת של המונח הזה, ציבור הוא הקהל הישראלי, הנוכחי, החוקר דשורמי בנתם כתב: "הציבור הוא גוף דמיוני העשוי מאנשים יחידים הנחשבים כאבריו, ואז מהי טובת הציבור? — סכום טובות היחידים המהווים אותו". וזהו הגדרה נומינליסטית. לזה כיוונו חז"ל באמרו: "אין גזרים גזירה על הציבור אלא אם כן רוב הציבור יכולים לעמוד בזה". לעומת זאת יש הגדרה שנית, מקיפה יותר, הציבור, לפי דעת וולטר ליפמאן, הוא שלשלת דורות של יחידים, דורות משולבים של אנשים משתנים... שותפות של לא רק אלה החיים היום, כי אם גם כן של אלה שבכך מתו, ואלה שעתידיים להוולד". חז"ל כיוונו לזה באמרו: "אין מיתה בצבור ואין צבור מתים". וזהו הציבור הנצחי, כנסת ישראל הכוללת כל הדורות וכל האנשים, הציבור שעמד על הר סיני ושמע מפי הגבורה, ואחם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, הציבור שנתארש אל הקדוש ברוך הוא בצדק ובמשפט, בחסד וברחמים ובאמונה על-ידי כריתת הברית אשר לא תבוטל לעולם. הציבור הזה, העל-היסטורי, דרכיו דרכי השם אשר בחר בו ונתן לו את התורה אשר דרכיה נועם.

בסוגיא של מסכת תענית שהבאנו למעלה מדובר על המצער עצמו עם הציבור בעת צרתם, כלומר, הפורש מן הציבור הנוכחי, הקיים, ולסייך אומרים שני מלאכי השרת: "פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראה בנחת הציבור". וכן מוכיחה האגדה המובאה שם על דבר משה

(1) Jeremy-Bentham, "The Principles of Morals and Legislation," Ch. I, Sec. IV.

(2) עבודה וזה, דף ל"ו ע"א.

(3) Walter Lipmann, "The Public Philosophy," p. 25.

(4) הוריות, דף ו' ע"א.

במלחמת עמלק. הוראתה של פרישה זו, איפוא, התבדלות חברתית בלבד. וכן הרמב"ם (בפ"ד מהלכות תשובה ה"ב): "הפורש מן הצבור (נעל דרכי התשובה בפניו) למי שבזמן שיעשו תשובה לא יהיה עמך וכלי". ורי שמכוון לפרישה חברתית — לא יהיה עמך. וכן הוא בכל מקום שהשתמשו חז"ל במבטא מיוחד זה של פורש. מן הציבור, אבל הפורש, מדרכי הציבור אינו רק פורש במובן החברתי. הוא כופר בעיקר ובעט בברית. במסכת שמחות, כגמור, נקרא איש שכזה, שונאי של מקום ועונשו חמור מאוד. על האמור במסכת סנהדרין שהבאנו למעלה פירש רש"י: "כגון מומר". כלומר, כל הכופר בתורה, כל השולל את היחס האינטימי והנצחי שבין ישראל לאלהיו, הריהו פורש מדרכי הציבור וכורת את עצמו מן הציבור הדתי העל-היסטורי.

צא ולמד: הרמב"ם כנראה מחלק גם את הפורש מדרכי הציבור לשני סוגים: כל הפורשין מדרכי הצבור והם האנשים שפרקו על המצווה מעל צוארן ואין נכללין בכלל ישראל בעשיית המצוות ובכבוד המועדות וישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות אלא הרי הן ככני חורין לעצמן, וכן האפקורסין והמומרים והמוסרים. כל אלו אין מתאבלין עליהם... שהרי אבדו שונאיו של הקב"ה ועליהם הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא⁽⁵⁾. הרי כאן שני מיני פורשים מדרכי הציבור: האפקורסים והמומרים והמוסרים, אלה הנופרים בעיקר הדת בכוונה ובזדון, כפירה עקרונית, אשר להם כיוון חדל בדבריהם החריפים במסכתות שמחות וסנהדרין, שהם שונאיהם של המקום ואינו עושה מעשה עמך. וזהו הגדרה מוחלטת. קדמה לה הגדרה יחסית, המצרפת את שני המובנים של "ציבור", זאת אומרת, אין כאן כפירה עקרונית, וגם אין זה ענין רק לפרישה חברתית. המכוון לאלה שאינם שומרים אפילו המינימום בעשיית המצוות שנשתרש אצל רוב בני הציבור, ודוק בלשוננו של הרמב"ם: "אינם נכללים בכלל ישראל בעשיית המצוות", הרי שהגדרת "ציבור" כאן היא מבחינת עשיית המצוות, והלכה: "בכבוד המועדות" — לא שמירה מאוסה מלאכה, לא זירח בקיום כל המצוות החשובות שבפרשת המועדים, אלא "כבוד" בלבד, המועט שבמועט שאפילו חגרי-הרוח שבציבור שומרים אותו, וכן בישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות — לא תלמוד תורה ולא תפילה, מושגים העומדים ברומו של עולם היהדות, כי אם "ישיבה", בימינו ניתן לתאמרו: "חבר" בבית-הכנסת, תומך במוסד תורני, מבקש בבית-הכנסת שלש פעמים בשנה, מי שאינו מחזיק במועט זה, אף-על-פי שאינו כופר בעיקרים ואף-על-פי שאינו פורש מהחברה היהודית באופנים אחרים, נקרא פורש מדרכי הציבור. יוצא לנו שפרישה "מדרכי" הציבור יש לו מובן מוחלט וגם הוראת יחסית. ולהוראת השנית הואת כיוון הרמב"ם בפ"ג בהלכות תשובה (פ"ג, ה"א), שחיבר פרישה חברתית יחד עם פרישה דתית (וכמו שרמז בזה בכתבו, כי הפורש מן הציבור נעל דרכי התשובה בפניו, כי פרישה חברתית עלולה להתפתח לפרישה דתית), ועל אלה נאמר: אין להם חלק לעולם הבא. מידה כנגד מידה: הוא כרת את עצמו מעברו של הציבור, ייכרת גם מעתידו!

היוצא מזה לבעיתנו: בעלי-הבתים הבלתי-אורח"י דוכסים, לדאבוננו ולחרפתנו, רוב-ירובם אין להם ידיעות בכלל אף בעיקר הדת⁽⁶⁾, ואי-אפשר לדון אותם כ"כופרים", ואם כן, אינם נחשבים כ"פורשים" מדרכי הציבור כל זמן שהם שומרים את המועט הנחוג. אבל אלה שגמרו חוק לימודיהם בבתי מדרש לרבנים והם ניגשים ביד רמה לנכסיה-הרוח של עמנו, ואם הם אשר יקבעו את עצמם ל"ציבור", לאסור על אותם שנשבעו אמונים לתורה ונשוארו נאמנים לברית שכרתו אבותינו בתר חורב, "לפרוש" ממנו? הרב אליעזר ברנשטיין צודק

(5) פ"א מהלכות אבל ח"י, ועין בסוף משנה שם שלמי דבריו גם אלה שנמנו כן המלך, וכך, והלכה נכללים במגו הפורשים מדרכי הציבור.

(6) ה"ר יוסף שאול נתנון, רבה של למברג ומחבר שו"ת שו"א ומשיב, עבר ש-האנשים מאמרוקא אינם נוסלים על-ידי חילול שבת שלהם מפני שהם נחזקו שלשה לבין הנכרים, ועין בשו"ת מלמד להועיל להרצ"ח הופמאן, ח"א, סימן כ"ט.

בכתבו⁽⁷⁾, שגם הצד הבלתי-אורתודוכסי צריך לעזור בגידון-ידידו, ולא יחדש עלינו שינויים דתיים המביאים לידי פירוד. "הנה כתב סופר-אחד מראשי הוגי-הדעות של הקונסרבטיבים: 'התנועה הקונסרבטיבית אינה יכולה להתאר כעומדת בתוך תחומי של היהדות הנאמנה להלכה'⁽⁸⁾. ומבקר קונסרבטיבי נשבע ואומר, אגוס צודק בזה שעלינו להדגיש את המכלול שבינינו לאורח-דוכסיות⁽⁹⁾. ואם קונסרבטיבים מדברים כזה, קל וחומר הריפורמים.

אמת נכון הדבר, על כל אחד מאתנו מוטלת חובה לתנן על כבודו של הציבור, כלומר הציבור הנוכחי, לדרוש פטובת העם כולה, למרות כל שינויי הדעות. כולנו בני ישראל ובעת כזאת, עת שמבר לכל העם כולה אין מי שרוצה להרבות במחלוקת לשם מחלוקת, אהבת ישראל והדאגה לכלל ישראל לא ניתנו לחוגים מסוימים בלבד. אבל יש עוד ציבור, ציבור נצחי, על-היסטורי והיסטורי גם יחד, ציבור בל ישתנה ב"דרכיו", גם אבותינו שנשארו נאמנים לציבור זה בימי בית שני נקראו "פורשים" על ידי מתנגדיהם, ונאשמו ביצירת "כת", אבל ההיסטוריה הצדיקה דווקא אותם.

סוף דבר, אני חוזר להדגיש שאינני בא להצדיק צד זה או צד זה בחוגי הסתדרות הרבנים. נתכוונתי במאמר זה רק לסתור טענת "פרישה" הנשמעת מהצד השני, ואילו לעצם הענין עלינו להתחשב באופן רציני מאוד בפרטים רבי-חשיבות וערך, כגון הגישה היהודית הקלאסית לבעיות כאלה, רב-הגונויות של העדה היהודית-אמריקאית, עתידו של העם בכללו ועל כולם — עתידה של תורה, ואם תהיה התבדלות בתנאים הטובים לטובתה או לרעתה, לתועלתה או להפסדה, כשאני לעצמי הייתי אומר, על תבהל פיה לענות, מתנות דרושה עכשיו, על שלוש דברים העולם קיים — לא רק על האמת והדין...

(7) "הוואר" ל"טו איר, תש"ו.

(8) Jacob B. Agus, "Guideposts in Modern Judaism," p. 310.

(9) Aaron H. Blumenthal in "Conservative Judaism," Spring, 1956, p. 3.